

KRITIKA

„Sofijos Čiurlianienės (Kymantaitės) „Lietuvoje“ kritika“

„Žemaitės „Raštai““

„Posmertinė Mikalojaus Konstanto Čiurliano veikalų paroda“

Sofijos Čiurlianienės (Kymantaitės) „Lietuvoje“ kritika

La critique exposé elle n'enseigne pas.¹

E. Zola

I

Tiesą pasakius, sunku yra kalbėti apie tą veikalėlį, vien jau dėl tos priežasties, kad jis pats kaip tik ir yra tu, kas autorei didžiausiai papeikti rūpėjo.

Pas kitas tautas, kuomet poeto siela-širdis būna užgauta, tai toks poeta gamina dainų, poemų, apysakų, dramų pagaliaus. Pas mus kaip viskas kitaip atsitinka, taip ir atsitiko su Čiurlianienės veikalu, kuriame matome vien, kaip poetė dekadentė imasi ne vien dailės srityje kritikas rašyti, bet kritikuoja ir savo visuomenę. Ir kritikuoja, remdamasi ne tiek artisto, kiek sibirito jausmu, nes peikia visa, kas jai asmeniškai negražu ir nemalonu yra: ji mato, kaip veikėjai profanai imasi viso ko daryti, nemokėdami arba neišmokę dar (kas dažniausiai pas mus atsitinka) daromojo daikto, bet niekur nepaaiškina (kas yra svarbiausia kritiko priedermė), niekur pati suprasti ir įsigilinti nesistengia, kodėl mūsų visuomenėje tokie apsišėrimai, tokios mūsų plėtojimo kliūtys atsirado. Taip pat visai užtyli, ar tas, kas daroma veikėjų, „*kurie – atbudo, veikia ir savo nekultūringumą aikštėn kelia*“², tautos pabudimą užslopino ar sukėlė ir kaskart didžiau kelia. Sprendžiant pagal veikalėlio turinio ir ypač jo pakraipos, autorei mažai terūpi, kaip ten jos tautai, kaipo visuomenės vienetai, plėtotis klojasi – jai, gryno vandens dekadentei, rūpi vien savo „aš“ apsaugoti nuo nemalonumų, gaišinančių jam tobulintis, ir, jei kas dar jai rūpi, tai tik kiti tokie „aš dekadentai“, kiti „aš sibiritai“, o ne ta juoda nekultūringa minia, kurią veikėjų dauguma stengiasi kelti, savo asmeniško „aš“ ramumo išsižadėdama.

Užsidegime šaukia autorė:

„*Pakelkime uždangą. Pakelkime uždangą ne nuo atsitikimų, istorijos ir atskirų žmonių, bet nuo širdžių.*“ Tarytum žmogaus širdis ne žmogaus dalis, ir ne tos žmogaus valios dalis, kurios visuose istorijos atsitikimuose pėdsakai žymūs yra. Kam dar neaišku iš tų žodžių būtų, kas do žmogaus į mus „Lietuvoje“ kalbama, teklausosi toliau.

„*Ir liūdna darosi: (kalbama apie Lietuvos inteligentus) jis neturi laiko ir energijos išgvildyti tikrą gyvenimo vertybę, jąja naudotis ir iš savęs duoti sielos vaisių. Ir gyvenimas tame tarpe lieka bergždžias, tuščias, slopinantis. Ir kas dar nori dirbti, tas gali, nebent tik išbėgęs nuo savųjų už sienų ir rubežių ar kur nors apleistame kaime užsidaręs penkiolika mylių nuo gelžkelio stoties (tikras parodymas, kaip rūpi visuomenės likimas). Tas bent nenustos sielos grynumo (savo „aš“ ramumo), apsaugos save nuo apkartimo ir apsileidimo. (Ar ne didesnis apsileidimas – pasitraukti nuo visuomenės priedermių*

¹ Kritika aiškina, ji nemokina,

² Visur, kur bus kabutėse ir kursyvu – tai citatos iš Čiurlianienės veikalėlio.

pildymo?) *Nes ta inteligentija (kuri yra dabar) ne tik nepadedą giliau gyventi, bet baisiai nemęgsta kiekvienos minties ir žmogaus, kurių negali kumštyje apgniauzti.*" (!)

Klausant Čiurlianienės tokį širdies išsiliejimą taip ir stumia paveikslu atsakyti ant jos žadamo paveikslu. Todėl ir nesusilaikau nekvietusi skaitytojaus įsivaizdinti Lietuvą bent 25 metai atgal! Įsivaizdinti draug anų laikų penkais iki dešimčių susipratusių inteligentų, vien savo sielos grynumo apsaugojimu susirūpinusių ir išbėgusių nuo savųjų už sienų ir rubežių (mūsų dvarininkai jau pirm Čiurlianienės mokėjo tą daryti) ar kur nors apleistame kaime užsidariusių penkiolika mylių nuo gelžkelio stoties ir vis (kaip katė su pūsle) besinešiojančių su savo sielos nepaliečiamu grynumu! Įsivaizdink sau visą tą ir atsakyk, sąžiningai atsakyk, ar būtų šiandien kas beskaitęs Čiurlianienės „Lietuvoje“?.. ar bebūtų pagaliaus atsiradusi Čiurlianienė – lietuvė, grynos, jautrios širdies, talentuota žmogysta, – tik šįkart, daugumo lietuvių įpratimą sekanti ir pasiėmusi gvildenti tokius klausimus, kurių dar neturėjo nei progos, nei laiko išnagrinėti, į juos įsigilinti ir todėl tuo savo veikalu vedanti – ir taip jau iš tėvynės ir nuo savųjų bėgančią jaunuomenę – dar į didesnę pagundą.

Taip ir skamba ausyse lenkų poeto Krasinskio (iš „Nieboska komedija“) nuteisimas:

„Tu amžinai nuteistas už tai, kad niekuomet nieko daugiau nenumylėjai ir nieko daugiau negarbinai, kaip tik savo galvojimus ir savo svajones.“

Tame meldimos prie savo minčių-jausmų, prie savo vidurinio „aš“; tame bijojime tikro gyvenimo, tame vengime sutinkamai susidurti su gyvenimo menkniekiais, su gyvenimo dygliais ir yra užverta ne vienos Čiurlianienės, bet ir visų mūsų laikų dekadentų tragizmas. Jie visi nori visuomet matyti apie save kultūrą pilnam žydėjime, ypač dailės puikiausias gėles... ir kuomet to savo sapno-svajonės neatitinka, kaltina tą visuomenę, tuos žmones, su kuriais susiduria, kad jų nepakvietė jau „gatavai“ iškepto ragaišio valgyti. Kiti moka dagi – į savo išsvajotos didybės apsiaustą įsisupę – net keršyti, kodėl jų sapnų-svajonių visuomenė nepasistengė įkūnyti.

Visose šalyse yra dailininkų literatų ta liga sergančių; kaip matome, ir mums likimas jų neskundžia. Jų nelaimė, jų tragedija guli tame, jog jie yra visai pametę sieną tarp to, kas yra gyvenime, ir tarp to, ko jie *geistų*, ko jie *trokštų*, kad būtų. Todėl ir matome, kad jie moka, kaip niekas daugiau peikti ir keikti visa, kas jau yra ir buvo padaryta, bet neįstengia niekuo (išėmus peikimo) prisidėti prie pagerinimo jau esančiojo, prie jo tobulinimo, o dar mažiau prie naujų gyvenimo formų tvėrimo.

II

Taip iš Čiurlianienės knygos skaitytojų teko girdėti balsus, jog rašytojai nerūpėjo moksliskai arba istoriskai apšviesti mūsų atgijimo visokių dyglių priežastis, tik jai rūpėjo išsitarti kaipo pedagogei.

Kodėl ta pedagogė yra pradėjusi savo pamokymą nuo išaiškinimo, kaip visuomenė skamba rusų, prancūzų ir lenkų kalba, neimsiu aiškinti, nes pati to nesuprantu.

Verčiau – jei jau kalbama apie pedagogiją – prisiminkime, kas yra tos visuomenės vieneta – *žmogus*, vis tiek ar lietuvių, ar prancūzų, ar japonų kalba pavadintas. Sutiksime, rodosi, visi su tuo, jog žmogus, jei jį imsime gyvą ir veiklą – turi būtinai oru kvėpuoti ir turi taip pat būtinai tvėrti bent kokios visuomenės dalį. Žmogaus be oro, kuriuo jis kvėpuoja, ir be kitų žmonių, su kuriais jis susiduria – tiesiog sau įsivaizdinti negalime. Nuo tų laikų, kaip tik istorija žmogų mini, randa jį visuomet jau tai šiokiais, tai tokiais ryšiais su kitais žmonėmis surištą. Ir tų ryšių kokybė, aiškiau sakant, ta nauda, kurią žmogus savo veikimu kitiems padaro, ir yra žmogaus etiška vertė. Pedagogijos gi užduotis yra tobulinti žmonių veislę ir, kiek tik galima, dauginti joje tą etišką vertę. Tik pedagogija, nors ir yra atskira mokslo šaka, vis dėlto negali atmesti ir kitų mokslo šakų įgytų patyrimų, kaip va: istorijos ir psichologijos. O tos rodo, kad kaip kiekvieno žmogaus viduje, taip ir žmonių istorijoje negali būti jokio tobulinimos, jokio plėtojimos, kur nėra kovos. Taip žmonių doroje, taip dailėje, taip istorijoje, taip kasdien, taip ir aukščiausiam dailės žodyje, tragedijoje – kad pasiekus tikslą – reikia *kovoti*.

Aišku todėl, jog pedagogija, priruošdama žmogų prie gyvenimo, turi jį mokyti *kovoti* už visa tai, kas žmonijai didžiausią naudą suteikia. Taip, mokyti *kovoti*, o niekuomet nemokyti bėgti iš kovos

lauko – nors ir savo didžiausį talentą „aš“ plėtoti, ir tam savo „aš“ ramumą suteikti. Pedagogijai – jei ji remsis istorijos prityrimu – negali irgi rūpėti tiek *talentų* plėtojimas, kiek *tvirtų* žmonių *būdų* auklėjimas. Nes istorija, ta didžiausioji žmonijos mokytoja, rodo visuomet ir visur, jog tautų likimas priguli ne nuo to, kiek kokia tauta turi talentuotų žmonių (kaip tai norėtųs Čiurlianienei), bet nuo to, kiek tautoje yra stipraus būdo žmonių. Labiausiai mums šiandien į akis duriąs pavyzdys – tai kelios dešimtys milijonų tvirtabūdžių anglių, valdančių šimtus milijonų bramaizmo mistikoje užsisapnavusių indų.

Be to, šių dienų pedagogija negali neatsižvelgti į šių dienų visuomenės sutvarkymą, kurs kasdien didžiau spiria žmones spiestis į kuopas savo būvio apgynimui, spiestis į kuopas įvairiausiam veikimui, teisių išgavimui arba pagaliaus ir savo apsigynimui. Todėlei pedagogija ir iš to atžvilgio turi rūpintis savo auklėtinius irgi pratinti prie spietimos ir bendro veikimo. Jei Čiurlianienė būtų savo knygoje pasiryžusi į savo visuomenę pratarti kaipo pedagogė, tai jokia būdu nebūtų galėjusi iš tokio pasakymo: „*Ir štai – prasideda visuomenės gyvenimas neapsakomai sunkiose aplinkybėse*“, lengvu žingsniu pereiti prie peikimo ir prie tyčiojimos iš savo tautiečių pirmųjų mėginimų sutverti pas mus tą visuomenės gyvenimą.

Kaip pedagogė ji žinotų, kokios aukštos kultūros sielos reikalinga, idant žmoguje nutiltų jo asmens išaukštinimo arba jo šeimos išaukštinimo noras. Kaip pedagogė ji nereikalautų iš žmonių, vos besistengiančių savo visuomenę kultūrinėje žodžio prasmėje sutverti, kad jie, tie žmonės, savyje iš karto užsmaugtų, nutildytų tuos jausmus, kurie iki šiol jų vadovais buvo. Ji nulenktų vien galvą prieš tų žmonių prakilnius norus ir nevadintų jų „vaikų krūva“ – už tai vien, kad jos „aš“ ramumą sutrukdė, nes tie žmonės darė taip, kaip mokėjo, apsiereiškė tokiais, kokiais buvo – ir per prieštaravimus ir nuomonių trynimos vis dėlto stengėsi savo visuomenę kultūroje tolyn pastūmėti, ant aukštesnio laipsnio iškelti.

Be to, jei Čiurlianienė pedagogės akimis būtų į savo visuomenę žiūrėjusi, būtų irgi supratusi, jog žmonės, vis tiek ar suaugusieji, ar vaikai – turi viso ko mokytis, nes „Kein Meister ist vom Himmel gefallen“. – Iš pedagogės lūpų mūsų visuomenė, statanti pirmus savo susipratusio gyvenimo žingsnius, niekuomet nebūtų nei tokio tyčiojimos, nei tokio plūdimo susilaukusi, – tik suskudusi, į save įsimylėjusi dekadentės širdis gali tokio būdu pratarti. To suskudimo priežasties toliau neieškosime, nes tai nesvarbu, tik įsidėkime gerai omenin, jog pedagogija ne plūsta, ne tyčiojasi, – *tik mokina*, jog kritika ne mokina – *tik aiškina*. O Čiurlianienės knygoje vargiai rasime pamokinimą arba išaiškinimą. – Vis tai atsitiko dėl tos priežasties, kad autorė pasiryžo šįkart kalbėti apie tai, apie ką pati mažiausį supratimą turi.

III

Savo prakalboje Čiurlianienė šitaip išsitarė: „*Römeris savo „Litvoje“ puikiai, teisingai, plačiai aprašė mūsų judėjimo istoriją... Galbūt jis, nelietuvis, nematė ar nedrįso matyti to judėjimo gelmėje silpnumą, žaizdų ir juodų taškų...*“

Čia autorės neteisingai pastebiama. Ne, Römerio ne lietuvybėje slepiasi tas jo nepastebėjimas mūsų judėjimo gelmėje silpnumą, žaizdų ir juodų taškų, bet visuomeniečio ir istoriko galvojime, tame galvojime, kurs negali nematyti ir nežinoti, jog tą judėjimą tvėrė ne angelų, iš dangaus nužengusių, o vien tik žmonių rankos, žmonių užsidegusios širdys, žmonių stipri valia – ir tai žmonių ne egoistų ir dekadentų, užsiėmusių vien savo „aš“ rūpinimos ir tobulinimos, bet žmonių, kuriems jų nuskurdusios ekonomiškai ir dvasiškai visuomenės gerovė buvo brangesnė už jų pačių išsikėlimą, ramumą, dagi ne sykį už jų pačių dvasios alkį.

Römeris, aprašydamas ir iškeldamas anų laikų veikėjų tokias ypatybes, išreiškė joms savo pagarbą ir savo branginimą, puikiai žinodamas, jog tie veikėjai, būdami žmonėmis (ir dar savo tautos pirma kultūringa žmonių karta), jokia būdu negalėjo būti tobulais. Römeris tų veikėjų netobulumą ir ydas užtyli dėl tos paprasčiausios priežasties, jog Lietuvos tautiško atgijimo vis dėlto nesistengė stumti į negeistiną pusę ir jog jos nei žmonių apžvalgumo, nei jų susipratimo tiksliai neslopino. Kuomet

veikėjų dalis arba atskiri žmonės koku nors būdu savo tautos atgijimą stengėsi kliudyti arba ji negeistina vaga stūmėti, kaip, pavyzdin, klerikalai savo „Apžvalga“ arba Šliupas savo raštais į valdininkus – tuomet Römeris istorikas, Römeris visuomenietis irgi netyli.

Mes ir Čiurlianienei, apsiėmusiai iš dalies būti mūsų atgijimo istoriku, būtum šiandien dėkingi, jei ji, pakeldama nuo „mūsų širdžių uždangą“, tuo pakėlimu būtų panorėjusi ne tiek savo širdį išaukštinti, kiek parodyti, kokios srovės Lietuvos veikėjai ir kokuose atsitikimuose slopino savo tautos susipratimą arba apsišvietimą, bet apie tai visame veikalėlyje nei šnipšt. Būtum taip pat dėkingi jai, jei ji norėtų parodyti, iš kur mums paėmus iš karto subrendusius visuomenės veikėjus, kuomet amžių amžiais visuomenės gyvenimas pas mus buvo apmiręs, kuomet liaudis, dar vakar baudžiatvora pančių surakinta... vos savo žmogaus vardą težinojo... bet apie žmogų – visuomenės, tėvynės dalį – nei iš tolo nebuvo girdėjusi. Būtum irgi jai dėkingi, jei būtų parodžiusi kelią, koku žengdami būtume galėję visoms mūsų visuomenės įstaigoms iš karto patiesti nepajudinamus pamatus, ypač tais laikais, kuomet tautos išrinktieji, patys pirmą sykį žengė prie tų visuomenės įstaigų tvėrimo, žengė, neturėdami nei reikalingo tokiuose atvejuose prityrimo, nei reikalingo tokiuose profesionalinio išsilavinimo.

Kaip iš viso to matome, Čiurlianienės ir tame išsitarime apie Römerį smarkiai prasilenkta su paprasčiausiais prigimties ir istorijos įstatymais, kurie rodo, jog ir tautos, kaip ir kiekvienas gyvas organizmas, turi pirm gimti, paskui, prigimties įstatymams nesipriešinant, plėtotis. Jei Čiurlianienė būtų pirm visa tai apgalvojusi, reikia tikėtis, jog nebūtų irgi taip zovada* visu savo veikalu prie peikimo šokusi.

Prieštarauti negalima, jog tarp žmonių, besistengiančių mūsų visuomenę tautiškai susipratime, kultūroje, ekonomiškame pasikėlime tolyn pastūmėti, įsimaišo ne sykį ir taip vadinami niekšai, bet tų dar ilgai turbūt visur nepritrūks, ir Čiurlianienė juk savo veikalo nerašė, apibūdindama psichiškai nesveikus, nenormališkus asmenis, o visą mūsų tautišką judėjimą. Jei ji vis dėlto dėl tų kelių niekšų užsispyrė mūsų atgijimo istoriją niekšystės antspauda pažymėti – būtų jau mažų mažiausia šventvagiškas darbas, žinoma tik, jei ji tai darytų, blaiviai visuomenės ir istorijos apsiereiškimus įstengdama nagrinėti ir svarstyti. Į Čiurlianienę tečiau tokio apkaltinimo joku būdu taikinti negalima, nes jos į visą ką žiūrėdama dekadentės akimis. Ir toks žiūrėjimas vargiai kam gali suteikti palaimą. Nes dekadentų atsiradimas visame pasaulyje tik tuo yra aiškinamas, jog jau trūs, silpnų nervų, vienašaliai, dažniausia tik dailėje išlavinti žmonės, nepakeldami kasdienio gyvenimo pilkumo, kasdienio gyvenimo prozos, pabėga nuo jos, užsisklęsdami šimtais sklėsčių savo svajonėse ir savo galvojimuose, kur taip neišsakomai lengva pamesti sieną tarp teisybės ir sapnų...

Dažnai dekadentai, jusdamiesi neišsakomai nelaimingi tose nakties tamsybėse, kurios, anot jų, tuoj už jų sapnų sklėsčio prasideda, stengiasi tas tamsybes apšviesti, žibindami puikius, jausmus kerėjančius poezijos fejerverkus... Mes, blaivi žmonės, žinome aiškiai, jog tie fejerverkai neužstos žmonėms nei kasdienės duonos, nei patenkims jų įvairiausių dvasios reikalavimų... Pasigrožėję jais, jei tie poezijos fejerverkai to verti yra, visi visuomeniečiai turime negaišdami grįžti prie tiesimo tiems žibintuvams tvirto pamato, kuriuose mūsų tauta turi žibėti žmogaus-piliečio susipratimo ir savarankiškumo negęstantys žiburiai, ir varyti tą darbą toliau, kaip įsigalime ir kaip išmanome, nepaisydami į įvairiausių savo dekadentų peikimus, nes dabar aiškiai suprantame tų peikimų atsiradimo šaltinį ir priežastis.

IV

„Reikia tatau suprasti, kad visuomenės darbe tie nepašauktieji kritikai tai tikra rykštė, nes ardo ir nuodija kiekvieną darbą“, – sako Čiurlianienė, kalbėdama apie mūsų dienų visokios rūšies kritikus. Mes apie Čiurlianienę taip pikta nesakysime, nors ji ištiesą knygutę pašventė kritikai, kuri, mūsų nuomone, nieko gero negali mūsų visuomenei suteikti. Pasiaiškinę sau užtektinai, kodėl Čiurlianienė

---

* Zovada – šuoliais, greitai, sparčiai. (Red.)

taip labai kitokiomis, nekaip mes, akimis žiūri į visa ką, iškeikime bent kelius jos judinamus klausimus skyrium. Čiurlianienei labai netinka nuolatinis pas mus naujų draugijų atsiradimas, netinka ir būdas tvėrimo jų. Mes gi žiūrime į tą judėjimą vien kaip į naujų kelių ieškojimą ir džiaugiamės, kad mūsų mažoje, ką tik atbudusioje tautelėje radosi tiek iniciatyvos ir energijos, kad, ir sunkiausiuos gyvenimo santykiuose beskurstant, ieškoti naujų kelių ir tvirt naujas gyvenimo formas. Žinome irgi, kad jei kas čia buvo daryta netikrais pamatais, tai tą pats gyvenimas pasmaugs arba praeis pro šalį, kaip pro visa ką, kas tikros vertės neturi ir visuomenei arba visai nėra naudingas arba tuo tarpu negalimas išpildyti.

Prie tokių tuo tarpu neįvykdomų ir visuomenei nenaudingų sumanymų skaitome ir Čiurlianienės užgaidą – tvirti mums dar „savotiško stiliaus ne tik rakandus, bet ir trobesius“. Tauta, kurios vaikai neturi užtektinai mokyklų, idant visi galėtų skaityti išmokti, tauta, kuri neišsigali dągi savo liaudies ir jaunuomenės reikalingais lavinimos vadovėliais aprūpinti – sulig mūsų supratimo – neturi doriškos teisės galvoti apie savo kasdieninių rakandų stilizavimą. Kiekvienas, kas apie šių dienų pramonijos stovį supratimą turi, žinos, kiek kiekvienam inteligentui reiktų pakloti sunkiai uždirbamų ir taip įvairiausiems visuomenės tikslams reikalingų pinigėlių už tokį jo rakandų stilizavimą. Tokį inteligento rakandų ir trobesių stilių rūpinimos galima būtų vien prilyginti prie atitraukimo nuo alkano brolio lūpų paskutinio duonos kąsnio ir išmainymo jo, sakysime, nors į labai labai puikią gėlę, kurią sau prisisegtume prie krūtinės, eidami į kokį turčių pokylį. Niekas negali prieštarauti, kad tokia gėlė mūs nepagražino, anaipol...

Juk tokia gėlė, kaip ir kiekviena gėlė – tai dailė, puikiausia dailė... tečiau brolis – tai brolis, ir dar alkanas... tai.. ir tai baisi teisybė.

Tečiau apie tai Čiurlianienė savo knygoje nuolat ir nuolat užmiršta, ir toks jos užmiršimas visuomeninio žmogaus širdyje, iššaukia... (neįstengiu kito žodžio atrasti) girgždėjimą. Nors nelabai poetišku sulyginimu galima tik ta jausmą iliustruoti – tai tarytum žiūri žmogus į puikiai padirbtą ratą, užmautą ant ašies ir nuolat sukamą; ratas puikus, ašis irgi... tik tepalo nepatepta... ratas girgžda, ašis kaista... o meistras nežino ir nenori apie tai žinoti, kad iš tokiu būdu sukamo rato neilgam nauda.

Toks Čiurlianienės visuomeniško susipratimo neišsiplėtojimas padaro, kad taip neišsakomai sunku ir neskanu yra skaityti jos nuolatinį šaukimą prie savo sielos, savo aš“ tobulinimo; ji meta tuoj tą nuolatinį vidur statų ir nestatų prikaišiojimą, kad inteligentai per daug rūpinasi „ta minia, kuri nemoka skaityti, kuri duonos mažai teturi ir kuriai, apart duonos, nedaug kas rūpi“. Apie „tą minią“ Čiurlianienė vien išsitaria šitaip: „iš jos nėra ko reikalauti kultūros“... ir nusiramina. Mes gi joku būdu to savo „aš“ tobulinimo nemokame taip atskirti, tiesiog atkapoti nuo „tos minios“, kuri neturi duonos ir skaityti nemoka. Anaipol, kuomet mums tenka bent kuo pasidžiaugti, kuomet mums tenka bent ką išmokti, ko malonaus patirti, dągi dailės įspūdžiais pasigėrėti, – mes jaučiame tuomet krūtinėje neramumą ir girdime sukilusį rimtą balsą, kurs nesiliauja mus klausęs: ar bebus iš to kokia nauda tavo broliams?.. tiems ten, kur alksta ir skaityti nemoka?.. Ir tokį balsą kiekvienas iš mūsų taip brangina, kad aukštesnio ir prakilnesnio savo „aš“ tobulinimos tikslo kol kas ir negeidžia.

Aišku, kad, tokiomis akimis žiūrėdami, mes ir į dailę apskritai nemokame ir neišmanome žiūrėti kaip į kokį magišką vienintelį vaistą, kurs mus visus pakeltų, tobulintų, iš pražūties išgelbėtų. Neišmoksime irgi, kaip to geistų Čiurlianienė – „laukti, kol tikrai prabils talentas, kurs mokės pavergti ir vesti“. Neišmoksime visų pirm jau dėl to, jog mes nei į dvasiško, nei į jokio „pavergimo“ naudą įtikėti negalime ir laikome dągi už savo priedermę kovoti prieš kiekvieną pavergimą, kur ir kaip jis neapsireikštų.

Beskaitant Čiurlianienės knygą, ateina noroms nenoroms į galvą dar spėjimas, bene pati Čiurlianienė laiko save už tą talentą, kuris pasiryžo „pavergti ir vesti“, nes, perspėdama visus: „dabar supraskime, kad dar labai žemai stovime, ir būkime atsargūs, be galo atsargūs kritikuoti tuos dalykus, kurių pasiekti negalima“, pati zovada šoka prie kritikavimo viso to, ko, kaip mums išrodo ir kaip čia jau daug sykių aiškinome, ji pati „pasiekti negali“.

Mūsų amžių žmonės savo „aš“ tobulinimos jau neužvers vien savo krūtinėje, veltui to kam nors norėti, veltui kam nors prie to prikalbinėti. Humanitarizmo idealai ne veltui jau visą beveik šimtmetį buvo prakilniausių žmonių skelbiami, ne veltui jų šaukiama, jog laimė ir tobulinimas atskiro žmogaus

– kaipo tikslas – niekuomet negali būti visuomenės gerovės pamatu. Per savo „aš“ tobulinimos – prie savo visuomenės tobulinimo ir per savo visuomenės tobulinimą – prie viso žmonijos tobulinimo, – tai obalsis*, prie kurio mūsų inteligentų dvasia jau priaugo ir prie kurio ji nesiliaus žengus. Pasiekimui gi viso to nelauks ir negali laukti niekas kokių ten genijų pavergėjų (per vėlu jau to norėti), bet visomis savo išgalėmis (kaipo žmonės, ne kaipo angelai) geriausiai iš inteligentų tarpo kaip ėjo, taip ir eis ne vien prie savo dailės tobulinimo, bet ir prie įvairiausių kultūros šakų kėlimo, prie tų kultūros šakų, kurios jų tėvynėje gyvenančiai miniai kuo greičiausiai gali suteikti ir duonos kąsnį kūno pasotinimui, ir knygą dvasios papenėjimui.

Nenuostabu, visą tą žinant ir matant, jog Čiurlianienės mūsų šios dienos literatūros išniekinimas skamba daugumos ausyse kaip herzija**. Iš visuomenės atžvilgio žiūrint, ką gi duotų Verlenai, Bodlerai, Ničai – mūsų visuomenei? Juk ji jų nei nesuprastų, o ne sykį dagi pasibjaurėtų. Iš prigimties ir istorijos atžvilgio – tai vis tiek, ką panorėjus pietų šalies augmenis mūsų miškuose auginti.

Mums mūsų liaudies apsakymėliai užtai yra ir branginami, kad jie padeda stumti mūsų visuomenę greitesniu žingsniu žengti kultūros keliu. Kad mes jų nebeturėtumėm – tai privalytumėm dagi juos sutverti. Be to, galime dar apie savo literatūrą didžiudamiesi ištarti: ji yra dora. Mūsų visuomenės gyvenimas buvo iki šiol taip suskurdęs, kad reikia pripažinti, jog ir tokia literatūra, kokia šiandien yra, beveik stebuklingu būdu atsirado. Ateitis supras, kokio milžiniško pasišventimo ir kokio valios stiprumo reikėjo tiems žmonėms, kurie tą trupinį sutvėrė, tą truputį, kurs vis dėlto liks pamatu ateities rūmo – kurs tebūna kuo puikiausias ir geniališkiausias...

Apskritai imant, Čiurlianienė savo veikalėlyje tiek klausimų palietė, kad, norint tiksliai visus išnagrinėti, prisieitų dar platesnį veikalą, kaip jos, parašyti. Pasitenkinsime tuo tarpu tik apskritu paaiškinimu, kokios pasaulėžiūros Čiurlianienės esama ir kur jos, žiūrint mūsų visuomenės žmonių akimis, didžiausiai suklysta. Šičia ištarti parodymai turėtų padėti skaitytojui orientuotis jos veikalėlyje.

Su pažiūra į dailę ir jos uždavinius mes irgi su Čiurlianiene sutikti negalime, todėl dar ir apie dailę kitą sykį turėsime pasikalbėt.

V

Ant pirmo savo laipsnio bestovint dailė buvo aklas prigimties pamėgdžiojimas. Seniausiuose laikuose nebuvo didesnio dailės pagyrimo, kaip pasakymas: „scimia della natūra“ (prigimties beždžionė). Nors nuo to laipsnio dailė jau seniai pasikėlė, bet vis dėlto ji iki šiai dienai to prigimties pamėgdžiojimo visai išsižadėti negali. Ir kaip skulptoriui marmulas*, taip kiekvienam dailininkui prigimtis yra reikalinga savo idėjų-minčių išreiškimui, įkūnijimui.

Dailė, kaip ir žmogaus mintis, yra visuomet laisva. Tas, ko žmogus gyvenime pasiekti negali, prie to jis lengvai prieina savo vaidentuvės** nešamas. Aišku, jog ta mintis-vaidentuvė nėra kokia paslėpta jėga, bet plačiausioje prasmėje visų fiziologiško žmogaus reikalavimų balsas, tik kol tas balsas pačiame žmoguje pasilieka, tol jis gyvena, taip sakant, subjektyviškame asmens pasaulyje ir, vien tik įsiliejęs į bent kokią formą, pradeda gyventi objektyvišku gyvenimu ir kitiems žmonėms pastebimu. Tas išliejimas į ideališkai gražią formą savo idėjų-minčių įr yra tuo slenksčiu, pro kurį pražengusį žmogų pasaulis ima dailininku vadinti, o jo idėjas, mintis, įsikūnijusias į sučiumpamąją formą – dailės veikalais arba apskritai daile.

Tai žinodami, suprasime, kokios vertės yra Čiurlianienės šitokie išsitarimai apie dailę: „*Norint tverti, reikia klausyti ne balsų iš žemės, bet balsų iš aukšto*“, arba: „*Žinau, kad poezija tebegyvuoja, – tiktai neberandame tako prie jos; ji pati kartais netikėtai prabyla, bet, nutilus jai, pats poeta nebežino, kur jos ieškoti.*“

Toliau, stebėdamies į pasaulio literatūrą, negalime nepastebėti trijų didžiausių srovių, į kurias dailė

---

* Obalsis – šūkis. (Red.)

** Herezija – erezija. (Red.)

* Marmulas – marmuras. (Red.)

** Vaidentuvė – vaizduotė. (Red.)

išsiliejo. Tų srovių artimiausia priežastis yra ta, kokio temperamento ir kokios pasauliožiūros yra pats dailininkas, tvėręs savo veikalą. Sakėm jau, jog kiekvieno dailininko svarbiausia užduotis – tai savo minties-vaidentuvės įkūnijimas į ideališkai gražią formą. Yra dailininkų, kuriems užvis rūpi, kad jo visuomenė (arba žmonija) pamiltų visa tą, kas jam yra gražu ir brangu. Negalėdamas tai pasiekti, tas dailininkas jaučia, kad ta forma, į kurią jis savo jausmus įkūnijo, yra silpnesnė už tą liepsną, jo krūtinėje degančią; jis ima ilgėtis kaskart tobulesnių formų, bet draug ir tobulesnių žmonių, didžiau jį suprantančių. Nerasdamas tokių, ima tvėrti sau savo vaidentuvėje geresnį pasaulį, labiau savo temperamentui ir pasauliožiūrai tinkantį, ir pasineria jame, visai nusigręždamas nuo šalto, jį nesupratusio pasaulio. Tokių dailininkų veikalai yra paskaitomi prie taip vadinamos misticizmo srovės.

Yra dar kitos rūšies dailininkų, kurie užvis įtiki, jog šio pasaulio bjaurumas galima ir reikia naikinti. Tie dailininkai įtiki irgi, jog dailė – tai vienas iš tų didelių įnagių, kuriais žmonijai galima padėti tobulintis, ir jie griebiasi todėl sąmoningai tos dailės, idant su visomis pasaulės nedorybėmis pasiritus. Tų dailininkų temperamentas reikalauja veikimo ir kovos. Tikrą dailę jie mato paties gyvenimo apsirėškimuose, jie trokšta patį žmogaus gyvenimą padaryti dailų, todėl ir semia jie medžiagą iš paties gyvenimo, jie tiesiog studijuote studijuoja žmonių gyvenimą, idant apvertinus jame kiekvieną apsirėškimą ir paskyrus jam prigulinčią žmonių visuomenėje vietą. Tokia dailė statoma visur greta mokslo, ir tai yra taip vadinamoji realizmo srovė.

Dar yra galingos jėgos dailininkų, kurie įstengia, gyvenimą sučiupus, įkūnyti į puikius simbolius. Jie dažniausiai neužiima atskirais žmonėmis, tais smulkiais didelio pasaulio vandenyno lašais. Jie ima minių troškimus, minių kovas ir minių užsivylimus. Taip betverdami, jie negali išvengti nedarę savo veikaluose draug su savo simboliais ir savo filosofiškos pasauliožiūros. Ir tai yra taip vadinama simbolizmo srovė.

Aišku, jog formos, į kurias tų visų srovių dailės veikalai gali išsilieti, yra kuo įvairiausios; bet aišku irgi bus mums dabar, kodėl Čiurlianienė su savo pasauliožiūra Vydūną ir Herbačauskį pavadino savybiais, stipriais talentais, o, pavyzdin, tokios mūsų liaudies gyvenimo ir sielos žinovės veikalų, kaip Žemaitės, nepamatė nekaltant jau apie kitus rašytojus, ir visa mūsų realistiška literatūroje srovė vien už tai nuteista, jog į mistikos padanges nenusikraustė.

Be to liks mums iš to, kas čia pasakyta, irgi aišku, kad nebent mistikai sutraukė ryšius su savo visuomene; pas realistus, kaip ir pas simbolikus, visur žymus aiškiausias noras savo visuomenei tarnauti, rodyti jai kelią, ją tobulinti; kurgi todėli Čiurlianienės pamokslas taikinamas: „*Garbė tiems (kalbama apie pirmų mūsų atgijimo metų rašytojus), kurie su tokiuo atsidavimu mokėjo tarnauti liaudies švietimo idėjai, bet giliai įsitikinusi esu, kad joks visuomenės darbas neišgelbės mūsų nuo ištautėjimo ir pražūties, jeigu nepasirūpinsime pasigaminti savo kultūrą (gaminimas kultūros – tai ne visuomenės darbas? liaudies švietimas – tai ne kultūra?), jeigu nemokėsime rasti savo žodžio, jeigu neieškosime patys savyje gyvasties šaltinių (realizmas literatūroje – tai ne ieškojimas savo žodžio, ne ieškojimas savyje gyvasties šaltinio?). Tie šaltiniai turėtų apsirėšksti mūsų etikoje (tai pirmieji veikėjai, tarnaudami liaudžiai, elgėsi neetiškai?), moksle (?) ir dailėje ir tuomet gaivintų mums dvasią ir būtų mūsų tikro kilimo parama. (Kokiu būdu kilo pirm liaudis? Argi remdamasi netikra parama?) Tai nerūpėjo ir ką matome? Štai 25 metų aukų – pasišventimo, darbo, ir šiandien visi galai trūksta (kodėl? ir kur tas pastebima?), vaidai, barniai. Žmonės neturi kur atsiremti, ir dargi nėra jokio veikalo, kurs būtų neabejojamas bendras visiems turtas...*“ Priežasties, dėl kurios Čiurlianienė imasi kaltinti lietuvius veikėjus už tai, kad jie, keldami iš apmirimo liaudį, neįstengė sutverti draug per 25 metus ir tokios literatūros, kokia kitur buvo amžiais tveriamą – sunku autorės dekadentizme ieškoti... Kaip matome, šalyj dekadentizmo yra knygoje ir daug nenuoseklumų, ir iš įvairių kitų priežasčių kilusių.

Dagi su tuo kas Čiurlianienės apie mūsų liaudies dailę sakyta nepilnai sutikti galima. Kaipo tikriausią mūsų darnų charakteristiką ji iškelia: „*mažai šnekos, daug turinio, t.y. daug jausmo trumpuose žodžiuose*“. – Mums išrodo, kad tai, apskritai imant, visų tautų liaudies dainų ypatybė, nes tos dainos buvo tveriamos tuomet, kuomet dar žmonės nebuvo išmokę tuščius žodžius mėtyti. Toliau Čiurlianienė mūsų liaudies dainas išskirsto į dvi rūšis. Prie pirmosios priskaito meilės ir džiaugsmo

pagamintas, t. y. svodbines* dainas. Prie antros – liūdnas laidotuvių apeigas. Ir tuoj charakterizuoja šitaip visas dainas: „*Senovėje kiekvienas metas buvo karo metu. Bet liūdnuj aimanavimų, atsisveikinimų – nesigirdi. Jaunas lietuvis į karą jojo, tarytum į pokylį, by tik jam bėras žirgelis, tymas balnelis.*“

Mums gi išrodo, kad svarbiausia charakteristika mūsų liaudies dainų yra kaip tik neapsakomas liūdnumas. Ir tas liūdnumas skamba ne vien žodžiuose, bet ir pačioje dainų gaidoje. Kiekvienas svetimtautis, išgirdęs mūsų liaudį dainuojant, tą supranta, tuo visuomet jaučiasi giliai sujudintas.

Ir kurgi būtų mūsų liaudžiai semti kitokias dainas? Juk ir Čiurlianienės vadinamos meilės ir džiaugsmo pagamintos svodbinės dainos augo, taip sakant, iš širdies ašarų... iš tų ašarų, kuriomis dukterys apraudodavo tėvų namelius, savo seserėles, savo išvaikščiotus takelius, eidamos už bernelių, tų pačių tėvų (niekuomet ne savo širdies ir noru) išrinktų.

O ką jausdavo jaunas bernelis, į kovą jodamas, tepasako jis pats vienoje iš seniausiųjų dainų:

*Užaugino mane motinėle,
Užnešiojo ant baltų rankelių.
Užsodino ant bėro žirgelio
Ir išleido svetimon šalelėn.
Kai aš jojau per lygų laukelį
Ir prijojau putino kelmelį.
Ne tiek yra putino uogelių,
Kiek man byra graudžių ašarėlių.
Kai aš jojau per tiesų kelelį,
Ir sutikau panelių pulkelį.
Nedabokit mane, panaitėlės,
Nes aš esu Žalnierių vyrelis.
Trumpas, brangus mano mundurėlis,
Aukštas laibas mano giverėlis,
Žiba tvaska prie šono šoblelė.
Tarška barška aukso pentinėliai.
Kai atjojau ant smarkios vainelės,
Griūva kūnai kaip miške šiekštelės,
Griūva kūnai kaip miške šiekštelės,
Krenta galvos kaip žali lapeliai.
Kirsma pirtį lygių liemenėlių,
Krausma krosnį apvalių galvelių,
Rišma šluotas geltonų plaukelių,
Pilsma garo raudono kraujelio,
Nuvanosma poną Karaliūną,
Numazgosma gailiom ašarėlėm.*

Aišku rodos: kas žodis – tai širdies kraujas, kas atsidūsėjimas – tai skausmo, ilgėjimos ir vergavimo ašara, ir tai svarbiausia mūsų liaudies dainos charakteristika. Kitokia ji būti negali.

Žemaitės „Raštai“

Rudens vakaras. Atžala. Motina. Studentas – pirmoje brošiūrėlėje, 46 p., 15 kp. – *Marti. Topylis* – antroje brošiūrėlėje, 58 p., 20 kp.

---

* Svodbinės – vestuvių. (Red.)

Laikome priederme atkreipti mūsų skaitančios visuomenės akis į taip svarbų mūsų raštijoje faktą, kaip Žemaitės visų raštų leidimas. Šitie raštai, kaip kiekvienos knygelės viršelyje pažymėta, eina dabar pirmą kartą per pačios autorės ir J. Jablonskio redakciją. Visiems, trokštantiems savo prigimtos kalbos nuodugniai išmokti, tie raštai gali todėli atstoti kalbos rankvedžius, gali pripratinti pavyzdingai prigimta kalba išsireikšti, nes pasiūlo tiesiog neišsemiamą puikių išsireiškimų, žodžių ir kalbos formų versmę.

Be kalbos grožės ir turto, tos mūsų literatūros miniatiūros teisingai piešia kasdienį mūsų sodiečių gyvenimą, realiai atvaizdina visus tų sodiečių smulkius rūpesčius rūpestėlius, džiaugsmus, užsivylimus, lūkesčius, ašaras ir kančias, kurie sudaro, taip sakant, tą pilką gyvenimo siūlą, kurs iki šiol buvo ir dažnoje vietoje tebėra verpiamas pas mus ten... iš kur surūkę šiaudiniai stogai į mus pilkuoja.

Rimtai autorės imtasi tų visų vaizdų piešti, tų vaizdų kurie jai, matomai, giliai omenin ir širdin įsmego, o gal jos pačios širdies ne sykį keliami buvo... Tečiau įstengia ji žiūrėti į visą jau objektyviai, kaip ir iš aukšto, truputį ir su ironija, kuri tečiau niekuomet nekanda, tik ypatingo gyvenimo žiburiukais visus tuos vaizdus apšviečia. O tamsūs jie! Paties Žemaitės išsitarimu kalbant, „kaip maiše“... Taip!.. tamsume, dvasios ir proto tamsume, nuožmaus neseno vergavimo užnuodytų tradicijų suvaržyme... ekonominiame neaprūpinime šimtų tų nepakeliamų aplinkybių spaudžiami ir be spindulėlio geresnės ateities kamuojasi, vargsta, plūsta darbuose visi beveik Žemaitės aprašomi tipai. Autorė pati, vien tik pametus savo žmonių aprašinėjimą, kaip prieina prie gamtos stebuklų, tarsi kvėpte atsikvepia ir pasineria jųjų grožėje, norėdama tarsi nusiplauti ten visų tų įspūdžių, žmonių tarpe įgytų.

Ne trumpame paminėjime pagaliau išsemi visas Žemaitės raštų ypatybes. Iškelsiu vien tik vieną, mano nuomone, inteligentui skaitytojui gal svarbiausią, tik nežinau, ar daug kieno pastebimą. Ta ypatybė – tai visiems inteligentams metamas prikaišiojimas, iš suskudusios, jau per daug kentėjusios sodietės [širdies] išsiveržęs išmetinėjimas. Tamsu mums, sunku, nepakeliamai sunku! Ir klūpojame, suglaudę delnuose veidą, prieš paveikslą nukryžiuotojo, karštai meldami sau kantrybės (antra knyga, p. 58); ir keliaujame iš to pasaulio, šviesios valandos nematę... palikdami didelę dalį, kraitį, gyvenimą, gerą žemę, tėvelius ir... papunėlius... (antra knyga, p. 35); ir per mus pačius vaikai mūsų be laiko miršta (knyga pirma, p. 43)... ir t. t., ir t. t., o kur jūs visi, kuriuos mano vaidintuvė* ir mano karšti troškimai regėjo ar sapnuose sapnavo, kurie kaip kibirkštėlės iš tamsenybių lėkėte į padanges, glaudėtės į krūvą, stengėtės sužiebtį gaisrą ir nušviesti tėvų žemės tamsybes?! (pirma knyga, p. 46). Tas pasiskundimas ir tas klausimas tarsi neregimas, tečiau kiekviename Žemaitės raštelyje jau beveik 20 metų (nuo 1894 m.) kaip skambėte skamba.

Dabar, kuomet visų raštų leidimo susilauksime, tas klausimas didesniu, stipresniu balsu turės pakilti. Iki šiol, kaip žinome, Žemaitės raštai daugybę sodiečių jaunuomenės pamokino skaityti ir išmokino juos knygą mylėti ir branginti. Tikėkimės, kad visas leidinys įstengs praskinti sau kelią ir prie atšalusių ir sumedėjusių daugumos mūsų inteligentijos širdžių, įstengs ir jiems nors sykį praverti akis ir pagaminti susipratimą, kad šiandien, kuomet mūsų tautos susikristalizavimo procesas taip ekonominiais, kaip ir politikos pagrindais tebeina ir tiek kliūčių iš visų pusių sutinka, – nėra ir negali būti didesnio inteligentui prasikaltimo tautos reikalų akivaizdoje, kaip užsidarymas vien savo asmens gerovės aprūpinime.

Posmertinė Mikalojaus Konstanto Čiurliano veikalų paroda**

Lipinėmis, kopiančiomis aukštytyn, taip liūdnei pilkų ir eglų vainikėliais it laidotuvėms apkaišytų sienų, atsiduriame tame pačiame bute, kur ką tik užsidarė penktoji Lietuvių Dailės Draugijos rengiamoji paroda. Tik šįkart niekas į mus čia nesišypso. Gilus rimtumas ir tik rimtumas sutinka mus čia visųpirm. Pasidairę gi, jaučiamės dar staigu atsidūrę kažį kokio didelio slėpinio, neapsakomai

---

* Vaidintuvė – vaizduotė. (Red.)

** Posmertinė – pomirtinė. (Red.)

didelio slėpinio akivaizdoje, taip didelio, kaip begalinė, į kurią, matomai, dailininko mintis be paliaubos smelkdavosi ir verždavosi.

Nustebę, kaip ir išsigandę viso to, ką čia gauname paregėti, kreipiamės, by paaiškinimo ieškodami, į čia pat kabantį tarp krepų, palmių ir eglių vainikų dailininko portretą ir randame jo akių kertėse ir jo antakių sutraukime vien didelį skausmą sustingus. Pačios gi dailininko akys reiškia didžiausią nusistebėjimą, kaip ir išgąstį ir tarte taria į žiūrėtoji: „Draug su mano esybe jau ant amžių išdilo ir mano didelio slėpinio raktas...“ O tas slėpinys tuo tarpu nesiliauja pats iš visų parodos kerčių ir sienų į mus žiūrėjęs. Tai visokių ugninių ir kruvinų saulių akimis, tai nubalusių žvaigždučių neįtikėjamu, tai šmėklų nagais, tai visokių ypatingai susipynusių ir nematytų iki šiol formų grožė arba dažų harmonija.

Tą didelį slėpinį lydi dabar da visuose paveikluose kaip ir įsikūnijusi milžiniška mirties ir grabo tyla. Nenuostabu, kad žiūrėtojas kaskart didžiau toje parodoje tų taip nepaprastų vaidentuvės tvėrinų ima jaustis kaip ir kokioje šventvietėje, laike kažki kokių iškilmingų, kad ir ne visai suprantamų pamaldų, bet kurių vis dėlto nepagerbti negali. Ir jaučiasi priverstas jose dalyvauti, kvapą užlaikydamas ir ties kiekvienu paveiklu, tarsi ties kažki koku didžiausio slėpinio rūkstančiu aukuru sustodamas.

Didžiausi plotą užima, gal ir didžiausi slėpinį savyje užveria paveikslas, pavadintas „Rex“. Auksuotai rusvuose dažuose išlaikytas, pilnas ypatingiausių formų ir ypatingiausių šviesų ir šešėlių. Viskas čia susilieja į kažki kokį, nepaprastai sumanytą, turtingiausį turinį, kurs, kaip į jį nežiūrėk, vis dėlto pasilieka dideliu, spindinčiu, viliojančiu prie savęs slėpiniu.

Toks išsiaiškint nesiduodantis turinys yra ir jo „Sonatoje“. Čia dažai tylesni, galima sakyti, neišsakomai tylūs. Nereiškia jie didybės, vien tik tylų užsimąstymą ir tylią ramią dažų harmoniją. Formų turtas čia, kaip Čiurliano paveikslų daugumoje, tiesiog neišsemiamas. Rišasi čia tos formos viena su kita į, rodos, galo neturinčią harmoniją, kurią tiek pat matai, kaip ir girdi, ir kuri, rodosi, niekuomet nutilti neturės, nes yra kaip ir amžinybės nenuilstanti banga, be paliaubos begalinės erčia plaukanti.

Bet tokiame čia Čiurliano paskleistame idėjų-minčių, idėjų-jausmų turte užtinkame ir aiškiai į mūsų supratimą tariančius paveikslus. Iš pirmųjų jo darbų ypač sunku prisieina žiūrėtojui persiskirti su jo 7 paveikslų ciklu „Laidotuvės“. Nėra čia tokio dažų suderinimo ir linijų švelnumo, kaip paskesniuose jo darbuose, tačiau kažki kokuose išsvajotose raguotose, gaiziai žaliose staklėse jo besidaužęs varpas iš karto taria, kad tik skausmas didelis, žmogaus širdį draskęs ir kraują į ugnį paverčiąs skausmas gali tokiu varpo skambinimu raudoti, šaukti, išsireikšti.

Toliau tame cikluje beveik visur matome grabą juodą arba mėlyną, neaiškiomis sunkiomis linijomis nulopytą, užvertą grabą ir tas Čiurliano tokiu būdu tapytas grabas tai vandeniui plaukia, tai didelis, sunkus ties kruvinu saulolydžiu erčioje iškeltas; tai su žmonių, nuliūdusių, po savo sielvartą sulinkusių žmonių minia giria ir laukais plaukiąs grabas – tiek savimi išreiškia skausmo, kiek niekuomet gyvenime joks grabas to neišreikš.

Tame Čiurliano didybė, – kad taip neišsakomai stipriai įstengė savo simboliais kalbėti. Pastebėti da reikia, kad dažnai Čiurlianis savo tvėrimuose stato amžinybę ir šio pasaulio laikinumą viens ties kitu arba, geriau sakant, vieną prieš kitą. Matome nutapytą vis mažutę mūsų pievų žemutę gėlelę (*Taraxacum offic. Wigg.*), kuri pražydusi išrodo kaip pūkelių kamuolėlis arba pūkelių pūslėlė, o ties ja ir virš jos begalinės erčia. Kitur vėl vos gimęs kūdikis tiesia rankes prie tos ties juo pievelėje nokstančios pūslėlės... virš jųdviejų milžiniška šmėkla-paukštis, gresiąs juos sunaikinti.

Gilus ir paaiškinimo nereikalaujantis simbolis.

Yra Čiurliano ir tokios rūšies paveikslų, kuriuos galima prie peizažų paskaityti. Pirmą vietą čia reikia paskirti dideliame triptikui „Raigardas“, da keletą kapinių su senoviškais lietuvių kryžiais ir pušelėmis, da girelė-pušynėlis. Bet ir čia visur nerandame to, ką mes papratome peizažu vadinti. „Raigarde“ miškas, pievos, slėnys, upelis ir viskas – taip dažai, kaip forma ir kompozicija tai daugiau tarytum kokiam sapne matyta, ne kaip teisybėje. Taip pat ir kapinėse. Žiūrime, gerėjame ir aiškiai žinome, kad gyvenime negali būti nei taip harmoniško kryžių suglaudimo, nei tokių pušelių. Čia

matome tarytum vien pusių sielas arba jų pasivaidenusius šešėlius. Tokia tai mat galybė ypatingo Čiurliano talento.

Bet niekas, rodosi, pas Čiurlianį taip prie savęs netraukia, nehipnotizuoja, kaip jo erčia, pilna visuomet ypatingos, gyvos šviesos ir tokio ilgėjimo, kurs vienu savo galu įsiremia į žiūrėtojų širdį, o kitas siekia bekraštėn ir beribėn begalinėn. Taip yra ypač jo „Nuliūdimuose“, jo „Ilgėjime“, „Jūros etiuduose“ ir t. t. Ir paskutiniuose jo neužbaigtuose veikaluose matome tokią erčią ir joje it ligonio fantasmagorijose degančią pietų saulę, prie kurios lengvučiai, it sapnas arba giedro vakaro rūkai-debesiukai slenka, eina visa, kas gyva, dramblių, žirafų, strausų, įvairiausių oro skrajotojų pavidaluose.

Be didelių paveikslų, kurių yra keli šimtai, matome dar visą grupę jo įdomių grafiškų darbų.

Vienu žodžiu, didžiausias turtas, vieno žmogaus vaidentuvės pagamintas. Ir tai tokių veikalų, iš kurių kiekvienas minčių-jausmų versmes gamina ir veste veda kiekvieną prie amžinybės slėpinio slenksčio.

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, *Iš gyvenimo verpetų*, sudarė Juozas Jasaitis, Kaunas: Šviesa, 1990, p. 119–137.